

Erhan Aktaş*

Mihály Hoppál, *Avrasya'da Şamanlar* (çev. Bülent Bayram-H. Şevket Çağatay Çapraz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Batı ve Doğu Türkolojisinde günümüze dek yapılmış Şamanizm ile ilgili birçok yayın bulunmaktadır. Bunların bir kısmı dilimize çevrilmiş olmakla birlikte önemli bir kısmı da tercüme edilmeyi beklemektedir. Bununla birlikte son dönemde şahsî ve kurumsal gayretlerle yapılan tercüme faaliyetleri sevindiricidir (Anohin 2006; Ksenefontov 2011; Potapov 2012).

Bu çalışmaların sonuncusu Avrasya coğrafyasındaki Şamanlık kurumunun ortaya konulması bakımından önemli bir yere sahip olan, aslı Macarca olup Almanca, Japonca, Çince, Estonca, Fince ve Lehçe olarak yayımlandıktan sonra

* Araş. Gör. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları ABD hakdeskah@gmail.com.

Türkçeye kazandırılan “Avrasya’da Şamanlar” adlı eserdir. Meşhur Macar araştırmacı ve akademisyen Mihály Hoppál’ın uzun yıllar süren saha çalışması sonucu ortaya çıkan ve sadece matbu değil zengin bir görsel arşivi de içeren bu eser Bülent Bayram ve H. Şevket Çağatay Çapraz tarafından dilimize kazandırılmıştır. “Avrasya’da Şamanlar” adlı eser *Önsözler, Kaynaklar, Teşekkür Bölümü, Resimlerin Kaynakları ve Ek Bilgiler* ve *Dizin* haricinde altı ana başlıktan oluşmaktadır: *Şamanların Dünyası, Şamanlığın Kökenleri ve Sibiryaya Kaya Resimleri, Eski Şaman Resimleri, Halklar ve Şamanları, Şamanların Nesnelere Dünyası ve Şamanizmin Yeniden Doğuşu*.

İlk bölümde, Şamanizm üzerine yapılan çalışmaların giderek artış gösterdiğini belirten yazar ardından şamanı harekete geçiren ruh sistemi ve pratiklerden kısaca bahsettikten sonra şamanizmin bir din değil bir inanç sistemi olduğu düşüncesini ifade ederken animistik dünya görüşünün Avrasya Şamanizminin ideolojisini teşkil ettiğini belirtir (Hoppál 2012:21). Yazar şamanizmin temel kıstaslarından sonra kimlerin şaman olup olamayacağı bahsi üzerinde durur; verdiği örneklerle şamanın veya şaman adayının sahip olduğu fiziksel ve bedensel olağandışılık ve hassasiyetlerin o kişide şaman olma özelliğinin bir belirtisi olduğunu ifade eder. Burada şaman kıyafeti olan “manyak”taki hayvan sembollerinden de kısaca bahseden araştırmacı bunların yardımcı veya Şamanları dünyalar arası (üst-orta-alt) yolculuklarında donlarına girdiği hayvanlar olduğunu belirtir. Bu ana başlık altında en son ve en geniş olarak *Şamanların Toplumsal Rolü*

üzerinde duran Hoppál hastalara şifa vermelerini, adak törenlerinin idare etmelerini, bilicilik özelliklerini, ruhların idaresini, sözlü geleneğin koruyucuları olmalarını, sanatçı yönleri ile dünyalar arası iletişim ve yolculuklarını anlatarak bunları şu sözlerle özetler: “Sağaltma, fala bakma, kurban törenlerinin yönetimi, ruh yönetimi ya da bir başka deyişle ölüle-
rin ruhlarının öteki dünyaya geçirilmesi, öykü anlatımı ve şair-şarkıcılık Şamanların en önemli görevleri arasında sıralanmaktadır. Bazı milletlerde doğuma da katıldıkları belirtilmektedir (Örneğin Tuva kaynaklarında bu tür bilgilere rastlıyoruz). Bunların yanı sıra örneğin Mansı rüyaları dinleyerek fala bakıyorlar. Tarihsel kaynaklarda erkek Şamanların avcılıkla uğraştığı ve askeri operasyonlarda doğal güçleri idare ettikleri de kaydediliyor.” (Hoppál 2012:33-34). Bu ana başlık altında bulunan *Hastalıkların Sağaltılması ve Sağaltma* alt başlığında yer alan ve pratikler arasında bahsedilen *ikili ruh* kavramı bize J. Frazer’ın *Altın Dal* adlı eserindeki *dış ruh* kavramını hatırlattı (Frazer 1992:269-325). *Sanatçı Olarak Şaman* alt başlığında ise yazar Şamanların ayin ve sağaltma esnasındaki ritmik hareketlerini alelâde bir dans veya şuursuz çırpınışlar şeklinde gösteren kaynak ve kişileri tenkit edip bunların belirli bir düzen, sıra ve şahsa özel olma durumunu açıklar. *Aracı Olarak Şaman* alt başlığında da cezbe ve ayin sırasında şamanın alt ve üst dünya ile kişioğlunun yaşadığı orta dünya arasında aracı görevi görmesiyle birlikte insanın ölümünden sonra şamanın öte dünya ruh sürümü esnasında ölen

kişiye yoldaşlık etmesinden bahsedilmiştir.

Şamanlığın Kökenleri ve Sibiryaya Kaya Resimleri adlı ikinci bölümde ise şamanizmin Sibiryaya’da ilk ortaya çıkış dönemine, bölgedeki kaya resimleri ışığında ve diğer bilim adamlarının yaptığı çalışma, değerlendirmeler temelinde yaklaşmaktadır. Yazar, bu resimler M.Ö. 7.-1. yüzyıldan, geç dönem Hun-Türk Çağı’ndan köklerini alıyorlar. Dönem Şamanlığı özellikle Tienşan kavimleri arasında yayıldı. Bu resimler, benzerlerini bugün dahi görmenin mümkün olduğu mistik danslar icra eden insan gruplarını resmediyorlar ve üremeyi betimliyorlar. Bu resimlerde özellikle kilden yapılmış kuş tüylü baş süslemeleri ağırlık kazanıyor. Hayvanlar arasındaki mücadeleleri betimleyen bir resim büyük önem arz etmekte (M.Ö. 2.-1. binyıl). Bunun Şamanların hayvan şekilleriyle olan çarpışmasını yansıtan hatıralar olduğu düşünülmektedir (Hoppál 2012:70) demekle birlikte şamanizmin kökenleri kaya resimlerinin verdiği bilgiler çerçevesinde Geç Dönem Taş Devri’ne kadar gidiyor. Neolitik Döneme ait kayalar üzerine yapılan çizimler bu düşünceyi güçlendirmektedir (Hoppál 2012:67) ifadesiyle bir tarihlendirme denemesinde bulunur.

Üçüncü bölüm olan *Eski Şaman Resimleri* alt başlık (*Şamanların Çeşitli Resimleri, Şamanların Sürgün Edilmesi*) ve görsellerle zenginleştirilmiştir. Bunu yaparken yazar 17. yydan itibaren bölgeye keyfi ve mecburî seyahatlerde bulunan araştırmacı/seyyahların eserlerindeki gravür ve fotoğrafları kullanmıştır. Yazarın faydalandığı bu seyyah ve araştırmacılardan isimleri şunlardır: Nicolaus Wiben, Johannes

Scheffer, Johann Georg Gmelin, P.S. Palas, Otto Finsch, Leopold von Schrenk, Kari von Rechberg, Wilhelm Radloff, Sakari Palsi, Balog Benedok Baráthosi, Kai Donner, Johannes Gábríel Granö, Kaarlo Hilden, S.D. Maynagaşev... *Şamanların Sürgün Edilmesi* alt başlığında ise Çarlık Rusyası'nın son dönemleri ile özellikle Stalin döneminde Şamanizm ve Şamanlara yapılan zulümlerden ve sindirme faaliyetlerinden bahseden araştırmacı, erken ve bazı geç dönem seyyahların şaman tasviri konusunda çok olumsuz davrandığını şu sözlerle belirtir: "Bu dönemde yaşamış her seyyahın konuyla ilgili görüşü aşağı yukarı aynı oldu; şamanı 'vahşi insan' olarak idealize ettiler; 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleştirilen çalışmalar da pek olumlu bir bakış açısı sergilemediler." (Hoppál 2012:75)

Halklar ve Şamanlar adını taşıyan dördüncü bölüm birçok ara başlığa sahiptir. Yazar Şamanizm inancına sahip Avrasya halklarını ait oldukları dil grupları temelinde ele almış, bu halklardaki Şamanizm inancını öz bir şekilde irdelemiştir. Bu minvalde *Ural* (Lap, Samoyed, Enets, Nganasan, Selkup), *Obi-Ugor* (Mans, Hantı), *Türk* (Yakut, Dolgan, Tuba, Çalkandı, Kumandin, Altay Kiji, Telengit, Hakas, Şor, Sagay, Tuva, Tofa, Özbek, Uygur, Türkmen, Kazak, Kırgız), *Moğol* (Buryat, Halha Moğolları, Daur, Çahar, Horçin, Burgu), *Mançu-Tunguz* (Erenki, Even, Negidal, Ulça, Solon, Oroç, Mançu, Sibö, Nanay, Orok, Udehe) boyları ile birlikte *Paleoasiyatik* halklar (Ket, Yukagir, Çukça, Koryak, Gilyak, İtelmen) ile diğer *Asya* halklarının (Nepal, Kore, Japon, Aynu) Şamanlık kurumu ve Şamanları üzerinde durulmuş; an-

latım zengin görsel malzeme ile desteklenmiştir.

Beşinci bölüm olan *Şamanların Nesnelere Dünyası*'nda, Şamanların ayin, sağaltma, dünyalar (üst-orta-alt) arası yolculukları sırasında kullandıkları teçizat, kuşandıkları kostüm ve aksesuar hakkındabilgiler verilmiş, bunların maddî ve manevî boyutları üzerinde durulmuştur. Bu sayılan malzemeler ve unsurlar arasında giysi, başlık ve baş süslemesi, taç, maske, ayakkabı, kemer, davul, davul tokmağı, yay ve ok, asâ, silah, kırbaç, şaman ağacı ve şaman mezarı yer alır. Yazar bu malzeme ve mekânların mitik, folklorik ve sosyal özellikleri üzerinde durmuş bilhassa şaman kostüm ve aksesuarlarının işlevleri ile bunların üzerinde yer alan farklı ve çeşitli motiflerin kadim anlam ve geçmişleri ile ilgilenmiştir.

Altıncı ve son bölüm *Şamanizmin Yeniden Doğuşu* başlığını taşımakta olup şamanizmin kesin olarak bilinmeyen başlangıç döneminden günümüze değin süregelen macerasındaki son kilometrelerin ne şekilde, kimlerle ve hangi şartlarla geldiği konusunda yazarın vardığı hülâsalar ve sonuçları içermektedir. Araştırmacı bu inanç sisteminin bilhassa 20. yy içerisinde komünist ve küresel (kapitalist ve yayılmacı) anlayışlar karşısındaki eski ve hâlihazırdaki akıbeti üzerinde durmuş, bunu kabaca iki grup içerisinde değerlendirmiştir. Bunların ilki bu inancı *tinsel kültürden* tamamen çıkaranlardır. İkinci grupta ise bu inanç ve kültür yapısının sürekliliğini sağlayanlar yer alır. Yazar ikinci grubu artık *şehir şamanizmi* çerçevesinde ele almakta, bu anlayışla kültürün sürekliliğinde inancın, belli oran-

larda turistik bir ögeye devşirildiğini belirtir.

Eserin son kısımlarını, genel ve Rusça olarak ikiye ayrılan, eserlerin künyelerinin yer aldığı *Kaynaklar*, yazarın hususi teşekkürlerinin bulunduğu *Teşekkür Bölümü*, çalışmada çizim ve fotoğraf şeklinde yer alan 547 resmin kaynaklarının verildiği *Resimlerin Kaynakları*, *Dizin* oluşturmaktadır.

Türkiye Türkolojisinin Mehmed Fuad Köprülü (Köprülü 2005), Yusuf Ziya Yörükân (Yörükân 2006) ve Abdülkadir İnan (İnan 2006) gibi isimlerle daha yakından tanımaya başladığı Şamanizm konusu uzun yıllar boyunca yapılagelen araştırmalar sonucu ortaya çıkan telif ve tercüme eserlerle daha zengin bir külliyata sahip olmuş, M. Hoppál'ın bu eseriyle de konu ayrı bir çeşitliliğe ve zenginliğe kavuşmuştur. Eserin bir diğer önemli tarafı, çalışmanın ortaya çıkmasında çok önemli yere sahip alan araştırmaları verilerinin günümüze daha yakın bir dönemden sunulmasıdır. Bu da geçmişten hâle ne şekilde bir gelişimin izlenip geleceğe hangi temeller ve tecrübeler üzerinde gideceği konusunda işaretler vermesi bakımından önemlidir. Başta eserin yazarı *Mihály Hoppál* olmak üzere eseri gayretle Türkiye Türkçesine kazandıran *Bülent Bayram* ve *H. Şevket Çağatay Çapraz*'a ve eserin yayıma hazırlanmasındaki yoğun emeklerinden ötürü sayın *Sabri Koz*'a teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Anohin, Andrey Viktoroviç (2006); *Altay Şamanlığına Ait Materyaller* (çev. Dr. Zekeriya Karadağ - Jannet Meyermanova), Konya: Kömen Yay.
- Frazer, James G. (1992); *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri II* (çev. Mehmet H. Doğan), İst: Payel Yay. 1992 ss. 269-325.
- Hoppál, Mihály (2012); *Avrasya'da Şamanlar* (çev. Bülent Bayram - H. Şevket Çağatay Çapraz), İst: Yapı Kredi Yay.
- İnan, Abdülkadir (2006); *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ank: TTK Yay.
- Köprülü, M. Fuad (2005); *Türk Tarihi-i Dinisi* (yay. haz. Metin Ergun), Ank: Akçağ Yay.
- Ksenefontov, Gavril Vasilyeviç (2011); *Yakut Şamanlığı* (çev. Rıza Bağcı), Konya: Kömen Yay.
- Potapov, Leonid Pavloviç (2012); *Altay Şamanizmi* (çev. Metin Ergun), Konya: Kömen Yay. 2012.
- Yörükân, Yusuf Ziya (2006); *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri*, İst.: Ötüken Yay.